

Дячук Ольга, ст. магістратури історико-філологічного факультету;
науковий керівник – к.філ.н., доцент Миронюк В. М. (Міжнародний
економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука,
м. Рівне)

КОНЦЕПЦІЯ ХУДОЖНЬОЇ ДЕТАЛІ ЯК ЗАСОБУ ТИПІЗАЦІЇ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ

***Анотація.** У статті досліджено роль художньої деталі у новелах українського новеліста кінця XIX початку XX століття Марка Черемшини. Доведено, що художня деталь настільки виразна, яскрава, багата психологічним і філософським змістом, що сприяє оригінальності й чарівності стильової структури автора. Особливу увагу приділено визначенню поняття «художня деталь».*

***Ключові слова:** художня деталь, подробиця, образ, образне мислення, типізація, узагальнення*

***Аннотация.** В статье исследуется роль художественной детали в новеллах украинского новеллиста конца XIX начала XX века Марко Черемшины. Доказано, что художественная деталь выразительная, яркая, богатая психологическим и философским содержанием, способствует оригинальности и очарованию стильовой структуры автора. Особое внимание уделяется определению понятия «художественная деталь».*

***Ключевые слова:** художественная деталь, подробность, образ, образное мышление, типизация, обобщение*

***Annotation.** The article deals the role of artistic details in the novels Ukrainian novelist late nineteenth early twentieth century Marko Cheremshyna. It is proved that artistic detail is so expressive, bright, rich psychological and philosophical content that promotes originality and charm of style structure labels. Special attention is paid to the definition of «artistic detail».*

***Key words:** artistic detail, detail, image, creative thinking, typification generalization.*

Творча індивідуальність та стиль Марка Черемшини визначається майстерністю у володінні художньою деталлю, цим потужним способом образного концентрованого мислення. Художня деталь настільки виразна, яскрава, багата психологічним і філософським змістом, що сприяє оригінальності й чарівності стильової структури автора.

Нині серед літературознавців точаться дискусії щодо визначення деталі як категорії літературознавства. Окремі дослідники ототожнюють художню деталь з поняттям «подробиця». Але таке визначення викликає суперечності, бо художня деталь несе більше художнє емоційно-експресивне забарвлення [1, с. 7]. Художня деталь у новелі дуже часто увиразнюється до рівня символу, лейтмотиву чи навіть творить художньо-емоційне ядро [1, с. 39].

«Літературознавчий словник-довідник» наводить таке визначення: «художня деталь – засіб словесного та малярського мистецтва, якому властива особлива змістова наповненість, символічна зарядженість, важлива композиційна та характерологічна функція» [2, с. 321].

Щодо класифікації художньої деталі також немає повного та чіткого розрізнення. Деякі дослідники класифікують деталі за органами чуття: зорові, нюхові, звукові, слухові, а також такі як деталь-домінанта, портретна деталь, речова деталь інтер'єру, пейзажна.

Ю. Кузнецов, наприклад, пропонує два типи деталей: одиничні (пейзаж, портрет, інтер'єр тощо), які вживаються у вузькому контексті, і наскрізні, що носять характер художньо спрямованого повтору протягом усього твору, цілої збірки і навіть творчості окремого письменника [3].

Поєднання двох типів деталей «становлять складну семантичну систему психологічного підтексту» [4, с. 36], а також філософську заглибленість, ідейно-естетичну своєрідність і оригінальність, традиції світогляду народу і самого митця. На сьогодні ця класифікація найповніша. Візьмемо її за основу нашого дослідження.

Метою нашої статті є дослідження окремих аспектів поетики прози Марка Черемшини.

Образом, мікрообразом, подробицею чи елементом образної системи є художня деталь у новелах Марка Черемшини – це залежить від конкретних умов, ознак, ситуацій. Для нього художня деталь є структурною категорією стилю, вона може виступати формуючим елементом композиції, брати участь у характеротворенні, активно виявляти авторське ставлення до події, вчинків персонажа.

За допомогою художніх деталей, які виражені різноманітними тропами, стилістичними фігурами, новеліст конкретизує, індивідуалізує, узагальнює і підсумовує важливі характерні риси та якості людини, предмета, події чи явища. Марко Черемшина часто звертається до художньої деталі, як до засобу унаочнення певного явища і разом з тим як до засобу емоційності.

Підібрати відповідну деталь, яка особливо чітко відтворює зовнішній і внутрішній світ героя – це не лише майстерність письменника, а й особливість бачення світу. «Деталь у творах мистецтва – велика рідкість, щаслива знахідка. Не можна уявити оповідання, складеного з деталей, щільно

підібраних одна до одної. Такі деталі не діятимуть потрібним чином... Деталь вимагає повного простору підготовки читача до сприймання» [1, с.151].

Для Марка Черемшини мистецтво деталі, що замінює собою довгий опис, стало своєрідною формою реалістичного відтворення буття за допомогою світлинки («блєсток» А. Чехов).

Оскільки новела однопроблемна, одновершинна, то письменник-новеліст намагається підпорядковувати одну одній подробиці і деталі. Автор стежить, щоб не було зайвого не тільки абзацу, а й жодного слова.

Марко Черемшина це мистецтво засвоїв. Прикладом цього є його новела «Святий Николай у гарті». Письменник за допомогою дуже вдалих деталей показує умови життя сім'ї Курила Сівчука.

Автор не описує спеціально хату Курила Сівчука, але означеннями «низенька, майже без віконна» хата, «чорні, закурєні двері, які риплять», дає повне уявлення про житло цієї нещасної, згорьованої людини. А подивимось, що ж було в цій хаті: «під передньою стіною довша дошка на трьох стовпцях – то лавиця і під примежною стіною коротша дошка на двох стовпцях – то стіл, насередині хати яма на ватру, присипана попелом, – то піч» [5, с. 43]. Оце і все «багатство» Сівчука.

Більше письменник не використовує деталей, бо й наведені дуже виразно показали, як живе бідний селянин і чому неспроможний він платити податки.

Дуже вдало підбирає новеліст одноразові художні деталі, що як зблиски змальовують портрет селянина. Портретна характеристика допомагає розкрити умови життя персонажа, його вдачу, внутрішній світ. «Його худе, поморщене лице, кучма нерозчесаного волосся, сухорєбрі груди, що їх не обіймає собою темна, латана сорочка, витєрті червонєві холошні і худокості, босі ноги» [5, с. 42]. Портрет Курила Сівчука – це портрет людини з народу, з її болями й стражданнями. Типовість цього портрета підкрєслє сам автор публіцистичною кінцівкою: «Він не потребував представлення». Сівчук прожив важке життя і роки нужди викарбували на ньому: мужик.

Справжньою художньою знахідкою в новелі «Святий Николай у гарті» є наскрізна деталь – ікона святого. «Тїло його чорне, закурєне, тїльки темно-жовтаві пасмужки нагадували лице, голову і ясність над головою якогось святого. Одні лишень рами, що, видко, вийшли з-під майстерського гуцувельського долота, додавали йому поваги і приманювали око» [5, с. 43].

Ця деталь забарвлена легким гумором. «Найясніший цар» ненаситний у своєму здирстві. Для ексекutora весь інтерес у рамі, а для сім'ї Курила Сівчука рама нічого не варта порівняно з образом, який був святинєю, ніби живою істотою в їхній убогій оселі. Майже кожна деталь новели значна і має певне смислове й ідейне навантаження.

За допомогою вдалих деталей Марко Черемшина змальовує головного персонажа оповідання: «На боже» – вдову Семєниху. Цей образ-характер твориться за допомогою кількох художніх прийомів, але в першу чергу

розкривається через сюжетну деталь-вчинок. Коли ж у церковній відправі настав момент давати «на боже» (наймати молебінь), Семениха дає дякові гроші на службу божу «... за цісарську землю, аби родила, та й за маржинку, та й за здоров'я...» [5, с. 89]. Ця деталь є своєрідним центром, навколо якого зосереджуються всі інші характеризуючі художні засоби твору, пояснюють і мотивують вчинок Семенихи або творять фон обставини. Ця деталь доповнюється подробицями, які несуть ідейне навантаження: «Хрестилася і біла в груди, всі розп'яття обцілувала», «до землі припадала, землю цілувала».

Вчинок вдови – подання грошей на молитву не за родичів, як це було прийнято, не за близьких, навіть не за сина, а за цісаря, – становить суть проблеми, композиційну основу, яка держить на собі всю зображену письменником картину молебню у сільській церкві.

Як великий художник, Марко Черемшина вміло передає внутрішній світ героїні, її психологічний стан. Семениха перш за все любляча мати. Все ж таки не з великої любові до «найяснішого цісаря», а з великої любові до єдиного сина наймає вдова молебінь, бо доля сина-солдата залежить від цісаря.

Марко Черемшина настільки точно підбирає художню деталь, що без неї важко уявити цілісність усього твору. Вона служить для розкриття стану душі героя, людської сутності.

Багатоживаною є така художня деталь, як трембіта. Цей музичний інструмент, який тужливими звуками сповіщав про сум у родині, поглиблює проблеми життя і смерті. «За нею розбіглися жалібні плачі і тужливий голос трембіти та й сільських дзвонів, не могли її здогонити» (новела «Карби») [5, с. 30].

Художня деталь несе велику смислову навантаженість у новелі «Грушка». «Надворі село спало, лиш трембітар з усієї сили повістував сумну вість, а, припочиваючи, повторяв, усміхнений, веселу новину:

Василина піде за Федя, Гафія за Леся, Калина за Михяля, а Одокія за Гната. Так випало на Ілашчиній грушці, так сповнитися має» [5, с. 53].

Як бачимо, голос трембіти означав торжество життя над смертю, вселяв у душі героїв надію, відміряв час.

Наскрізною деталлю, тим словом-імпульсом, яке неодмінно бере участь у творенні характеру і переростає у символ є «писанки» (новела «Писанки»). Спершу «писанки» – слово, яке в однойменній новелі створює загальний настрій, визначає елегантну тональність, схвильованість. Далі «писанки» стають образом, який своїм підтекстом, асоціативно дає багатозначний символ у заголовок твору.

Великодні писанки є символом воскресіння, радості, надії, тепла. Дівчинка принесла кошик писанок мамі, що сидить у тюрмі «за це саме, за що дедю убили», «за тоту Україну». Величезний заряд духовної сили, яким

наділена дівчинка, викликає у всіх газдів захоплення і гордість. Віра в краще майбутнє, почуття гідності та благородства примушують дорослих запалити вогонь за її батька, «аби усі гори знали, що Паладюкова пам'ять сяє».

Доречно тут нагадати ще про одну художню деталь – гори, яка набирає характеру образу у творах Марка Черемшини. У новелі «Писанки» гори символізують простір і переживання гуцулів. У прозі новеліста гори створюють певну настроєвість: то плачуть разом з героями, то сміються, і «мир годують». «Усі роти мають кожного дня погодувати, усю голоднечу наситити» [5, с. 32]. Ця художня деталь розкриває душевні переживання та вчинки персонажів.

Важливим засобом ліричного розгортання розповіді в новелі, джерелом емоційного впливу на читача є пейзаж. Він або зливається з настроєм персонажа, або контрастує з ним, нерідко зумовлюючи цим самим символічне сприймання образу. Саме такий характер має пейзаж у новелі Марка Черемшини «Зведениця». «Лісом іде! Трава горить, куди ступає. Дубина валиться, земля її стрясає. Сонце паде. А на гіллі зозуля кує... Вітер шумить, сором до села наносить, зведениці дорогу стелить...» [5, с. 62].

Автор у новелі «Грушка» дуже вдало поєднує зорові деталі з слуховими, що надає ще більшої повноти та життєвості зображеній картині: «Літній вечір спускався сивим соколом додолу, прохолоджував зрошених потом бадіків, приголомщував співи захриплих пастухів, зацитькував крикливі ліси, клонив до землі трави і повалом накривав крильми село, гей мале гніздечко. Верхами качався звільна глухий шум, як сумна одностайна мужицька співанка, притулювався до журкоту потоків і стелився на Черемошевій срібній постелі» [5, с. 49].

Дуже сильним постає Марко Черемшина у творах із трагедійним звучанням (цикл «Село за війни»). Як виразний штрих неодноразово використовується чорний ворон. Птах з'являється у полі, над голодним селом, над місцем битв. Він у автора разом з тим і як образ, що несе заряд певного настрою, віщування. Принцип організації деталі-тропа фольклорний, з віддаленою символікою, асоціативністю, як у народній пісні. «Отік би той чорний ворон на людську працю насівся, отік би він тій пригоді радувався» [5, с. 91]. Ворон дає асоціацію з перебуванням героя на грані життя і смерті.

Символічною деталлю-домінантою позначена невеличка новела «Зрадник». Цією деталлю в новелі є спека. Спочатку це звичайне природне явище. Від неї «... днина падає, аж на березині лист жовтіє і трубкою корчиться», «птаха під крильми упріває і отвореним клювом собі холод робить», «муха січе і кервавить маржину» «та співає її сльози з великих чорних очей» [5, с. 128], а далі спека переноситься і на людей. Але то вже інша спека, страшніша, вона не з гори, а з долу, від тих шанців, що копані

за гуцульськими хатами. Це війна. Вона «корчує ліси, корчує села і озером сльози збирає, життя топить» [5, с. 128].

Символічне значення має художня деталь – дорога, якою їде старий гуцул до Краснолісся (новела «Верховина»). Це остання в його житті дорога, і, якщо підходити до цього по-філософськи, то вона – це шлях Орфенюка до розуміння правди. Саме дорога займає найбільше часу в новелі. Повільний, розмірний рух фіри серед лісу дає можливість старому глибоко задуматися про свій «талан», внуків і невістку. Тут образ-символ значною мірою відбиває особливості світосприймання, художнє мислення автора.

Марко Черемшина – великий майстер художньої деталі. У нього художні деталі композиційно задані, свідомо використані у тексті і мають не лише комунікативне, а й експресивне, асоціативне навантаження. Вони змальовують життя і побут народу, особливості житла, інтер'єр та хатне начиння, одяг, обряди, розваги тощо. Кожна художня деталь у новелі викликає певні асоціації й уявлення. Вона виступає важливим засобом типізації й узагальнення.

Таким чином, дослідження творчості Марка Черемшини дозволяє зробити висновок, що вивчення художньої деталі та її ролі, знаходиться на початковій стадії в сьогоденньому літературознавстві. Ми розглянули лише деякі підходи до цієї проблеми. Попереду – ще цілі комплекси питань, які потребують відповіді.

1. Литвин В. Концепція художньої деталі в «малій» прозі Григора Тютюнника / В. Литвин // Дивослово. – 1998. – № 11. – С. 7. 2. Літературознавчий словник-довідник / Р. Гром'як, Ю. Ковалів та ін. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – С. 557. 3. Кузнецов Ю. Художня деталь у прозовому творі / Ю. Кузнецов// Радянське літературознавство. – 1980. – № 9. – С. 23–28. 4. Антонов С. Письма о рассказе / С. Антонов. – М., 1964. – С. 151. 5. Марко Черемшина. Новели. Посвяти Василеві Стефанику. Ранні твори. Переклади. Літературно-критичні виступи. Листи. – К. : Наукова думка, 1987. – С. 448.